

Організаційно-економічні інструменти механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону

Кобушко Я.В., к.е.н., Сумський державний університет

Актуальність. Відтворення інвестиційного потенціалу регіону призводить до зростання навантаження на навколишнє природне середовище. Еколого-економічні відносини у процесі відтворення інвестиційного потенціалу, що виникають унаслідок впливу екологічних факторів на формування, розподіл та використання інвестиційних ресурсів у регіоні, потребують регулювання.

Аналіз існуючої системи управління інвестиційною діяльністю в регіоні свідчить про неузгодження управління відтворенням інвестиційного потенціалу з стратегією забезпечення екологічної безпеки у регіоні. Тому виникає необхідність розроблення дієвого організаційно-економічного інструментарію механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Новизна. Метою дослідження є формування організаційно-економічного інструментарію механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень, який передбачає диференціацію інструментів за фазами відтворення залежно від стану навколишнього природного середовища у регіоні.

Основна частина. Механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону базується на принципах екологічно збалансованого розвитку та спрямований на запобігання екологічно обумовленого інвестиційного збитку.

Механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу можна визначити як систему методів, способів, форм та інструментів, що забезпечують відтворення інвестиційного потенціалу за дотримання екологічних вимог. Цей механізм орієнтований на збільшення обсягів інвестиційних ресурсів у регіоні, їх ефективний розподіл за напрямками економічної діяльності та об'єктами інвестування і підвищення ефективності їх використання за умови зменшення екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Регулювання еколого-економічних відносин між суб'єктами механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу базується на використанні результатів еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу та здійснюється за допомогою інструментарію, який представлений системою способів, форм та інструментів впливу.

Інструменти, що забезпечують управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону за дотримання екологічних вимог, можна класифікувати за такими ознаками:

1) фазами відтворення інвестиційного потенціалу: інструменти, що застосовуються на фазі формування, розподілу та використання;

2) способами впливу на об'єкти і суб'єкти екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону: організаційні та економічні.

На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону інструменти забезпечення екологічної безпеки спрямовані на забезпечення формування внутрішніх та залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів у регіоні. На фазі розподілу, виходячи з функцій, інструменти забезпечення екологічної безпеки одночасно забезпечують найбільш ефективний розподіл інвестиційних ресурсів за напрямками та об'єктами інвестування й мінімальне навантаження на природне середовище. На фазі використання організаційно-економічної інструментарій забезпечення екологічної безпеки спрямований на ефективне використання інвестицій.

Організаційно-економічні інструменти механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону потребують взаємозв'язку забезпеченості екологічних пріоритетів у прийнятті управлінських рішень у сфері інвестування. Застосування цих інструментів залежно від методів управління та відповідно до фаз відтворення інвестиційного потенціалу передбачає поєднання ними цілей управління відтворенням інвестицій в умовах забезпечення екологічної безпеки регіону (табл. 1). За допомогою організаційно-економічних інструментів механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону можна створити умови, які зобов'язують суб'єктів господарювання враховувати можливі екологічні наслідки на всіх фазах відтворення інвестиційного потенціалу й у разі порушення встановлених норм та нормативів природоохоронного законодавства застосовувати відповідні адміністративні та фінансові санкції.

Серед організаційних інструментів, які доцільно застосовувати на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону, можна запропонувати такі: екологічні програми, екологічний облік та аудит, екологічний контроль, екологічні гранти. Зокрема, екологічні програми мають бути спрямовані на зниження негативного впливу екологічного фактора на економічні суб'єкти. Їх доцільно застосовувати у взаємодії з економічними інструментами, такими як екологічні фонди, бюджетні інвестиції екологічного спрямування, екологічне кредитування, що забезпечать необхідний обсяг фінансових ресурсів для реалізації екологічних програм.

Екологічний контроль забезпечує на фазі формування інвестиційного потенціалу дотримання вимог чинного законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища та дотримання екологічної безпеки регіону.

Екологічний облік, екологічний аудит та екологічні гранти потрібно застосовувати на фазах формування та розподілу інвестиційного потенціалу регіону. На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічний облік дозволяє здійснювати трансформацію зовнішніх негативних екологічних ефектів від забруднення навколишнього природного середовища у внутрішні екологічні витрати економічних суб'єктів. Це дає змогу прогнозувати можливі

втрати доходів економічних суб'єктів від забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. На фазі розподілу цей інструмент забезпечує моніторинг екологічно деструктивних видів економічної діяльності та визначення необхідних обсягів вкладення екологічних інвестицій. Екологічний облік є основою проведення екологічного аудиту.

Таблиця 1

Організаційно-економічні інструменти забезпечення екологічної безпеки в механізмі управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону¹

Інструменти забезпечення екологічної безпеки відтворення інвестиційного потенціалу регіону	Фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону		
	Формування	Розподілу	Використання
	організаційні	Екологічні програми, екологічний облік і аудит, екологічний контроль, екологічні гранти	Конкурс екологічно орієнтованих бізнес-планів, регіональні програми екологічного інвестування, екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм, екологічний облік та аудит, екологічні гранти
економічні	Екологічні фонди, екологічні інвестиції, диференціація ставок екологічного податку, пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів, екологічне кредитування, екологічний лізинг, бюджетні інвестиції екологічного спрямування	Екологічні інвестиції, субсидії, субвенції та дотації екологічного спрямування, екологічна конверсія, екологічне страхування, аукціонна торгівля дозволами на забруднення навколишнього природного середовища, цільове фінансування екологічних інвестицій	Екологічне страхування, прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення, екологічний податок, плата за користування надрами, плата за землю, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, штрафи за порушення екологічного законодавства, екологічні податки на продукцію, екологізація ціноутворення, екологічний бон

На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічний аудит дає змогу оцінювати наслідки впливу забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів на економічні суб'єкти, що проявляється у виникненні еколого-економічного збитку. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону за допомогою екологічного аудиту можна визначити обсяг та ефективність природоохоронних заходів за окремими інвестиційними проектами та їх вплив на навколишнє природне середовище.

На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічні гранти сприяють акумулюванню фінансових ресурсів економічних суб'єктів за інвестиційними проектами, які передбачають здійснення природоохоронних заходів на конкурсній основі. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону екологічні гранти сприяють розподілу коштів на реалізацію інвестиційних проектів на конкурсній основі, які передбачають зменшення антропогенного навантаження на довкілля. При наданні екологічного гранту

¹ Кобушко Я.В. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону / дис ... канд. екон. наук: 08.00.06/ Кобушко Яна Володимирівна. – Суми : Б.в., 2012. – с. 178.

визначаються види економічної діяльності, що потребують коштів на екологізацію виробничих процесів з метою зменшення негативного впливу екологічного фактора на довкілля.

Організаційними інструментами забезпечення екологічної безпеки на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону є конкурс екологічно орієнтованих бізнес-планів, регіональні програми екологічного інвестування, екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм.

Проведення конкурсу екологічно орієнтованих бізнес-планів сприяє оптимальному розподілу інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням необхідності фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. Регіональні програми екологічного спрямування дозволяють раціонально розподіляти обмежені інвестиційні ресурси на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності. Екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм має попереджувальний характер та полягає в оцінці можливого впливу передбаченої або запланованої діяльності на стан навколишнього природного середовища, її відповідності вимогам екологічного законодавства та забезпечує врахування екологічних вимог на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону.

До організаційних інструментів на фазі використання інвестиційного потенціалу належать: екологічні стандарти, екологічна декларація продукції, квоти на забруднення, квоти на добування природних ресурсів.

Екологічні стандарти забезпечують попередження негативного впливу екологічного фактора на здоров'я населення та господарську діяльність підприємств. Екологічна декларація продукції забезпечує інформування споживачів про екологічні властивості продукції, стимулює зростання попиту на екологічні товари, що сприяє встановленню ефективних умов екологоорієнтованого використання інвестиційного потенціалу регіону. Квоти на забруднення та добування природних ресурсів забезпечують ефективні умови для використання інвестиційного потенціалу регіону в умовах дотримання екологічних вимог.

До економічних інструментів забезпечення екологічної безпеки, які найбільш доцільно застосовувати на фазі формування інвестиційного потенціалу, можна віднести: екологічні фонди, диференціацію ставок екологічного податку, пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів, екологічне кредитування, екологічний лізинг, бюджетні інвестиції екологічного спрямування, екологічні інвестиції.

Екологічні фонди на фазі формування інвестиційного потенціалу передбачають накопичення коштів економічних суб'єктів на спеціальному рахунку з метою фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки у регіоні. До екологічних фондів надходять кошти у формі екологічних податків, штрафів за екологічні порушення, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб.

Диференціація ставок екологічного податку передбачає встановлення різних ставок залежно від ступеня забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. Цей інструмент впливає на рівень доходів економічних суб'єктів, що можуть бути спрямовані на накопичення інвестиційних ресурсів.

Пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів сприяють зростанню доходів економічних суб'єктів за рахунок зменшення податкового навантаження у результаті здійснення ними еколого-орієнтованої діяльності.

Екологічне кредитування на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону забезпечує мобілізацію тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів на виконання природоохоронних завдань у регіоні.

Екологічний лізинг дозволяє впроваджувати на підприємствах природоохоронне обладнання та технології, що сприяє на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону зменшенню поточних витрат економічних суб'єктів на охорону навколишнього природного середовища й раціональному використанню природних ресурсів під час здійснення виробничої діяльності.

Бюджетні інвестиції екологічного спрямування є інструментом забезпечення екологічних вимог, дія якого проявляється у зменшенні негативного впливу від забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів під час формування інвестиційних ресурсів економічних суб'єктів.

Екологічні інвестиції є ефективним інструментом забезпечення екологічної безпеки на фазі формування та розподілу інвестиційного потенціалу регіону. Зокрема на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону вони сприяють зменшенню негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів на доходи економічних суб'єктів. Екологічні інвестиції фінансуються за рахунок коштів бюджетів та фондів різних рівнів, іноземних держав, суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб. Обсяг природоохоронних інвестицій залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіону. Застосування цього інструменту на фазі розподілу сприяє забезпеченню мінімального навантаження на навколишнє природне середовище за видами економічної діяльності та об'єктами інвестування. Обсяг природоохоронних інвестицій визначається відповідно до необхідних обсягів коштів на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища за галузями економіки.

Економічні інструменти забезпечення екологічної безпеки на фазі розподілу інвестиційного потенціалу містять: екологічні інвестиції, субсидії, субвенції та дотації екологічного спрямування, екологічну конверсію, екологічне страхування, аукціонну торгівлю дозволами на забруднення навколишнього природного середовища, цільове фінансування екологічних інвестицій.

Екологічні субсидії – це спеціальні виплати на скорочення викидів, які виступають у різних формах. Екологічні субсидії на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону є інструментом стимулювання екологічних

інвестицій та формою фінансової допомоги економічним суб'єктам, зокрема: гранти, гарантії позик; пільгові кредити, інвестиційні податкові кредити; позики зі зменшеною ставкою відсотка; державні капітальні вкладення, податкові пільги, прискорена амортизація основних природоохоронних фондів. Різновидом екологічних субсидій є податкові пільги, за допомогою яких стимулюється господарська діяльність економічних суб'єктів, яка націлена на покращання стану навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Екологічна субвенція застосовується на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону як цільова фінансова допомога підприємствам природовидобувних галузей промисловості у разі зростання витрат на видобуток сировини. Цей інструмент доцільно використовувати впродовж короткого періоду, оскільки він забезпечує зростання природомісткості валового регіонального продукту.

Екологічні дотації на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону використовуються для фінансування екологічних проектів. Цей інструмент стимулює економічні суб'єкти використовувати власні кошти на фінансування природоохоронних заходів у рамках інвестиційних проектів, а сторони, що беруть участь у фінансуванні, – до спільної реалізації проекту. Дотації можуть бути ефективними в проектах, які мають обмежені можливості щодо відшкодування витрат.

Екологічне страхування на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону стимулює потенційних інвесторів вкладати кошти в об'єкти інвестування, що мають поліси екологічного страхування. Це дозволяє у разі настання екологічно небезпечних випадків отримати матеріальну компенсацію у вигляді страхового відшкодування.

Екологічна конверсія – це специфічний інструмент міжнародної екологічної політики, за допомогою якого здійснюється реструктуризація зовнішніх боргових зобов'язань. Вона дозволяє країні-боржнику розрахуватися за борги на прийнятних умовах, а кредиторам спрямувати безнадійні боргові зобов'язання на поліпшення стану довкілля². Екологічна конверсія може застосовуватися і в межах держави на рівні адміністративно-територіальної одиниці. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент передбачає проведення перезарахування витрат на охорону навколишнього середовища в рахунок погашення заборгованості за податками перед бюджетом.

Аукціонну торгівлю дозволами на забруднення навколишнього природного середовища потрібно використовувати на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону для визначення видів економічної діяльності, що здійснюють викиди шкідливих речовин, які викликають «парниковий ефект».

Цільове фінансування екологічних інвестицій передбачає: визначення проектів, що відповідають екологічним вимогам та можуть бути реалізовані на підприємствах; розроблення бюджетної програми, включення її до

² Снякевич І. М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Снякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – с. 103.

держбюджету України або місцевих бюджетів; проведення тендерів; цільове фінансування проектів та їх незалежний моніторинг. У формуванні бюджетної програми, організації та проведенні тендерів із фінансування екологічних проектів провідну роль відіграє Національне агентство екологічних інвестицій³.

До економічних інструментів забезпечення ефективного використання інвестиційного потенціалу належать екологічне страхування, прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення, екологічний податок, плата за користування надрами, плата за землю, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, штрафи за порушення екологічного законодавства, екологічні податки на продукцію, екологізація ціноутворення, екологічний бон.

Екологічне страхування на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону – це страхування відповідальності економічних суб'єктів за заподіяні збитки у зв'язку з техногенною аварією або стихійним лихом, що призводить до забруднення навколишнього природного середовища, та передбачає компенсацію екологічних збитків, фінансування заходів з попередження виникнення аварій, зниження екологічного ризику.

Прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення – це податкова пільга, що дає право власнику основного капіталу природоохоронного призначення отримувати податкові пільги у вигляді здійснення амортизаційних відрахувань у перші роки експлуатації обладнання⁴. Цей інструмент сприяє забезпеченню фінансування капітальних інвестицій природоохоронного призначення на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону.

Екологічний податок є джерелом фінансування заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, підвищення рівня екологічної безпеки у регіоні. Ефективність екологічного податку досягається тоді, коли він перевищує витрати на попередження забруднення навколишнього середовища або дорівнює ним. Застосування цього інструменту стимулює суб'єкти господарювання до впровадження природоохоронного обладнання, що запобігає викидам і скидам шкідливих речовин у навколишнє природне середовище під час виробництва продукції на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону.

Плата за користування надрами – це загальнодержавний платіж, який справляється у вигляді плати за видобування корисних копалин, що виступає ціною природних ресурсів⁵. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент забезпечує формування реальної ціни на природні ресурси та їх ефективне використання за дотримання екологічних умов.

³Марушевська О. С. Стан та перспективи впровадження в Україні схеми зелених інвестицій [Електронний ресурс] / О. С. Марушевська. – Режим доступу : http://esco-ecosys.narod.ru/2009_8/.

⁴Herberger Arnold C. Tax Neutrality in Investment Incentives // The Economics of Taxation / ed. Henry Aaron and Michael Boskin. – The Brookings Institution, Studies of Government Finance. – 1980. – P. 229–313.

⁵Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Портал ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Плата за землю виступає у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону плата за землю забезпечує ефективні умови використання інвестицій для інвесторів за умови дотримання екологічних вимог.

Збори за спеціальне використання води, лісових ресурсів сплачуються на підставі спеціального дозволу⁶. Ці інструменти забезпечують зростання ефективності використання інвестицій, у тому числі екологічних.

Штрафи за порушення екологічного законодавства стимулюють дотримання екологічних норм та нормативів, стандартів, адміністративних постанов. Ефективність цього інструменту на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону проявляється у зменшенні викидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, що сприяє використанню інвестицій унаслідок скорочення екологічних витрат⁷.

Екологічні податки на продукцію стимулюють зниження забруднення навколишнього природного середовища. Наслідком застосування цього інструменту на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону є: витіснення екологічно небезпечної продукції з ринку; формування інвестиційних ресурсів для фінансування екологічних проектів, які забезпечують утилізацію й переробку відходів виробництва і споживання.

Екологізація ціноутворення на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону передбачає формування ціни на відходи виробництва та споживання, на послуги з утилізації відходів, які не можуть бути використані як сировина або для інших потреб, і т. д. Це сприяє зростанню ефективності використання інвестицій та збільшенню доходів економічних суб'єктів.

Екологічний бон – це екологічна облігація, яку придбає підприємство, що завдає збиток навколишньому природному середовищу в процесі виробництва. Ціна екологічної облігації визначається виходячи з рівня еколого-економічного збитку. У разі порушення норм та вимог природоохоронного законодавства кошти, сплачені за екологічну облігацію, використовуються на впровадження екологічних програм. Якщо екологічні зобов'язання виконуються, то кошти, витрачені на купівлю екологічних облігацій, повертаються природокористувачу (з нарахованими банківськими відсотками)⁸. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент дає змогу спрямовувати частину отриманих доходів на попередження економічного збитку від забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів.

Одним із найбільш дієвих еколого-економічних інструментів є створення фондів екологізації різних рівнів. Так, на рівні регіону доцільно сформувати відповідний «фонд екологізації відтворення інвестиційного потенціалу». У ньому можна акумулювати грошові кошти, що матимуть цільову спрямованість щодо фаз відтворення інвестиційного потенціалу для зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище та

⁶ Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Портал ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

⁷ Сиякевич І. М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Сиякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – с. 93.

⁸ Там же, с. 81.

мінімізації екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Надходження грошових коштів до цього фонду забезпечуватиметься шляхом упровадження спеціального інструменту – нормативу природоохоронних інвестицій. Основні переваги впровадження нормативу природоохоронних інвестицій: по-перше, ставка нормативу природоохоронних інвестицій встановлюється відповідно до ступеня впливу відповідних видів економічної діяльності на забруднення навколишнього природного середовища регіону; по-друге, такий норматив може бути використаний для розвитку загальної стратегії управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону з метою попередження виникнення інвестиційних збитків, обумовлених забрудненням навколишнього природного середовища та виснаженням природних ресурсів регіону.

Висновки.

Ефективність механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону визначається результативністю дії окремих інструментів, за допомогою яких органами влади здійснюється вплив на відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Використання організаційно-економічних інструментів механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону сприятиме зростанню ефективності використання інвестиційних ресурсів та їх перерозподіл у найбільш прибутковій сфері виробництва.

Інструменти забезпечення екологічної безпеки передбачають спрямування частки інвестиційних ресурсів на заходи природоохоронного характеру. Це дозволить попереджати виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону.